

ЗБОРНИК РАДОВА ИЗ ПРАВНЕ ИСТОРИЈЕ ПОСВЕЋЕН АЛБЕРТУ ВАЈСУ, Институт за правну историју на Правном факулету у Београду, 1966, с. 269.

Када би писали осврт централно место би дали анализи односа између чланка проф. Вајса и чланака осталих аутора. То би учинили зато што зборник који је посвећен личности треба да буде синтеза њеног духа и индивидуалности осталих аутора. Поједини чланци треба истовремено да изразе и физиономије својих аутора и концепције научника коме је зборник посвећен. То се најлакше да сагледати кроз упоређивање поменутих чланака које су писали аутори из целе Југославије. Но, знатно уже границе овог приказа и његов карактер упућују нас да његов већи део посветимо садржини чланака. Али, зато ћемо почети са освртом на поменуте односе.

Веома снажна и широка личност какав је био проф. Вајс у чланку „Неке специфичне законитости у историјском развоју права“ делимично је уопштила неколико хиљадугодишта државноправног развоја света. Тиме се чланак потпуно поклапа са насловом Зборника. Но, овај чланак одражава само једну од многих страна лика проф. Вајса, ма да је то једна од најважнијих његових страна. Проф. Вајс није био само правни историчар. Он је познат и као виђени зналац међународног јавног права а поготову међународног кривичног права. Његов професионални пут састоји се из неколико веома успешних каријера — наставника, научника и функционера. Проф. Вајса као научника можда најверније представља његова *Историја цивилизације*, пионирско дело у Југославији из једне врло разностране научне дисциплине која је код нас тек у повоју. Нешто касније видећемо испољавање те вишестраности проф. Вајса у овом његовом чланку из теорије правне историје која је такође у нас тек у зачетку.

Иако је већина осталих чланака из државноправне историје, опазимо да неки чланци прелазе оквири наслова Зборника. Њихове политиколошке и социолошке теме које су присно повезане са правним проблемима проширују размере Зборника што је и била његова сврха.

Треба обратити пажњу на редакторску напомену да је чланак проф. Вајса објављен у онаквом „стању у коме је пронађен међу његовим необјављеним рукописима“. Позната брижљивост проф. Вајса је овај чланак оставила у чврсто обликованом стању, иако према његовом мишљењу није био завршен за штампу.

Завршивши последњи ред чланка проф. Вајса, аутор овог приказа вратио се посвети Зборника — „Алберту Вајсу чија историографска визија подстиче на оптимизам и зрачи уверењем да је хуманизација друштва незадржив процес“. И у овом чланку може се видети став проф. Вајса који би могли назвати стваралачким реализмом. Заточник хуманистичког оптимизма, проф. Вајс није у заносу затварао очи пред понорима и странпутицама кроз које чак и напредак и хуманизација често пролазе или често морају да прођу. Но, он се није зауставио на дијагнози друштвених стања,

он није био само критички реалиста него је и процењивао перспективе друштвених стања. И не само да је о томе писао и предавао другима него је између осталог и својом упорном борбом против фашизма, коју је водио скоро све до своје смрти, показао пример једног човека код кога се његове речи и његова дела узајамно потврђују.

Из текста његовог чланка издвојићемо два примера.

„Право настало у ранијој држави, која је нестала, живи дуже него сама држава чији је продукт то право. Нова власт не може преко ноћи заменити стари правни поредак, већ то мора чинити постепено. Тај процес [...] обично траје годинама и деценијама. Довољно је подсетити на пример из наше најскорије прошлости: нова власт је 1946 формално укинула све законске прописе који су дотле важили. Али, како нисмо били у могућности да истовремено донесемо безброј нових прописа на место старих, ми смо прогласили да се стари прописи могу и даље примењивати као правна начела уколико нису у супротности са тековинама народноослободилачке борбе. Та формулација је врло еластична јер није увек лако у пракси одредити шта јесте а шта није у противности са поменутима тековинама, али без обзира на то, практички нема велике разлике у томе да ли ће се стари прописи примењивати као прописи или као правни принципи. Практички је, дакле, дошло до тога да су наши органи и даље примењивали прописе ранијег права у свим оним стварима где још није било нових прописа [...] још увек имамо велике делове правне материје где нисмо стигли да донесемо нове прописе и где у пракси мање-више још примењујемо ранија правна правила“ (с. 15).

Проф. Вајс указује на то да је право између осталог специфична мешавина статичких и динамичких елемената. Он формулише да је статичност права до одређене границе корисна јер служи извесном степену сигурности у друштву. Преко те границе статичност постаје штетна и мора да уступи место динамичности. Међутим, и у савременом друштву постоји често раскорак између потреба друштвеног развитака и динамичности права. Цитирамо проф. Вајса: „Пре неколико година имали смо прописе о принудном откупу пољопривредних производа, који су предвиђали доста оштре казне за оне који су се огрешили против њих. После релативно кратког времена показало се да такав систем више не одговара нашем развитуку и да он негативно утиче на продуктивност пољопривредних произвођача. Наш законодавац је после извесног времена те прописе укинуо. Али од момента када је пропис постао друштвено неадекватан до момента када је он и формално укинут, он је још важио [...] преступници су кажњавани, иако нам је већ било свима јасно да је тај пропис суштински постао непотребан. Чак ни код нас, где је јединство и компактност власти велика, што знатно убрзава могућност промене правних прописа, не може законодавни процес бити стопроцентно усклађен са брзином друштвеног процеса“ (ст. 14).

Остали чланци су распоређени хронолошки. Читалац ће опазити да тај критеријум на неким местима није спроведен. Први део Зборника представљају чланци из опште историје, углавном античке, до краја XIX века. Међутим, у тој групи је и далматински средњи век и један чланак из српске историје под Турцима. Друга група чланака посвећена је националној историји од XIX века до данас.

Прва два чланка из опште историје посвећена су источним народима.

Др. Виктор Коросец (Љубљана): „Погодба с Паддатишем из Кизуватне (куб XXXIV, 1) некај правнозодовинских припомб“. Писац се најпре осврнуо на хетитске међународне уговоре. Затим је анализирао Уговор с Паддатишем владаром Кизуватне. Најзад, аутор упоређује поменуте уговоре и закључке да се не може поуздано тврдити да је уговор с Паддатишем паритетан. Тачно је да су у сачуваном делу уговора све обавезе обе стране једнаке. Али, случај Шунашуровог уговора указује на могућност да је у несталом делу Уговора с Паддатишем била нека одредба ко-

јом је прећутно призната хетитска надмоћ. Уговор с Паддатишем се веома разликује од осталих хетитских уговора а у неким одредбама личи на уговоре неких других држава.

Др. Миле Борас (Загреб): „Право првокупа по старом хебрејском праву“ разматра значај овог института у развоју хебрејског права. Осим тога, аутор се осврће на међусобне утицаје хебрејског и суседних права у погледу овог правног института, као и на хебрејски утицај на овакав институт у римском и исламском праву.

Др. Лујо Маргетић (Ријека): „Покушај правне интерпретације судске сцене на Ахилуов штиту“. Са овим чланком почиње група радова о античким народима Европе. Аутор се у овом чланку посветио једном од места *Илијаде* која су најпажљивије правно анализирана. Разлог Маргетићевог избора је у томе што ова сцена још није у свему добро растумачена. Аутор, поред својих ставова о неким питањима, образлаже своје одређење за неке од туђих ставова према другим питањима. Посебно важан самостални став аутора је његова претпоставка о историју.

Следећа три чланка су о античком Риму.

Др. Драгомир Стојчевић (Београд): „Формирање ране римске државе“. Енгелсова анализа постанка римске државе није подробна због тематике његовог *Порекла породице* [...], као и због домета тадашњих открића. „Обимна истраживања [...] која су извршена почевши од краја прошлог века до данас [...] бацила су доста светлости на овај процес, тако да смо чини ми се сада у могућности да довољно јасно видимо неке од његових основних путева, које ћу овде покушати да пратим“ (ст. 59). Оправданост оваквог чланка потврђена је његовим текстом — између осталог — ауторовим неслагањем са Енгелсом у погледу римског гентилног уређења као декадног. За разлику од Енгелса, писац сматра да је то плод римске декадофилије која је изражена у легенди римске традиције.

Др. Јелена Даниловић (Београд): „*Legisactio per conditionem* и њено порекло“. Писац претпоставља да је ова легисакција створена зато што *fides romana* није више била довољна. У време увођења поменуте легисакције, робноовчани односи и посебно односи са пегрегинима су се у знатној мери разлики и тиме задали пресудан удар снази *fides romana*.

Др. Анте Ромац (Београд): „Касноримски патрициниј“. Ствар је у томе што патрицинијум није само касноримски. Касноримски патрицинијум је само једна од етапа у његовом развоју који је корелативан општем развоју римског друштва чак од његовог постанка. У разним етапама патрициниј има различиту улогу у пропадању римске државе.

Тема др. Обрада Станојевића (Београд), је историјско-упоредног карактера — „О настанку зајма и камата“. После анализе проблема и расправљања са другим ауторима, писац закључује: „Зајам није настао из једног праоблика из кога се развила и послуга, него је оно што се данас назива зајмом било разлучено у два посла: у пријатељски зајам типа римског нексама и зајам са каматом [...]. Сама идеја камата није настала као нека логичка и морална категорија, оправдана плодношћу зајма. Камата је имала корен у могућности повериоца и нужди дужника [...] У потоњој историји кредит је повремено добијао и производни карактер. То је имало за последицу да је пракса узимања камата постајала и морално оправдана“ (ст. 109—110).

Сада долазе три чланка о далматинском средњем веку. У њима су у великој мери анализирани статут и други правни прописи.

Мустафа Имамовић (Београд) рашчлањавао је одредбе о робовима у Дубровачком Статуу из 1272 године. Набено је да су постојале две врсте робова. Једна врста су робови староримског типа, чији је положај регулисан Статутом. Друга врста су робови, тачније робље. То су сељаци из ширег дубровачког залеђа, који су продавани у италијанским градовима и на Блиском истоку.

Др. Бранислав Недељковић (Београд): „Дубровачко веће умољених (*Consilium rogatorum*) до 1358“. Писац је пратио еволуцију овог већа од саветодавног органа до једног од одлучујућих органа Дубровачке републике. Притом је разматрао и млетачке утицаје. Сам развој овог Већа је анализиран кроз испитивање надлежности и донекле структуре Већа.

Др. Ангун Цвитанић (Сплит): „Аграрноправни односи на отоку Брачу у средњем вијеку.“ Испитујући конкретно-историјски, аутор налази да су већина од њих феудални. Али, постоје и ранобуржоаски односи. У том погледу су не само пољопривредне гране различите него и у оквиру појединих грана има одступања од њихових главних карактеристика.

Др. Миодраг Трајковић (Београд): „Један од посебних облика заступништва у средњем веку — деловање у своје име а за туђи рачун“. Истражујући средњевековно право, доктрину и праксу аутор је закључио да је комисиони посао веома раширен у пракси али да правно није био потпуно одређен. Када се комисион одвајао од мандата, правни мислиоци су природу овог уговора одређивали теоријом овог заступништва.

Др. Авдо Сућеска (Сарајево): „Прилог историји Београдског пашалука“. Писац се бави скоро недирнутим питањем постанка и положаја Београдског пашалука. Слажући се у много чему са Хазимом Шабановићем који је, према писцу, први (1954) расправљао о том питању он се супротставља његовој поставци да је Београдски пашалук у ствари био Смедеревски санџак. Др. Сућеска сматра да је то фактички био Београдски пашалук.

Др. Константин Бастаић (Загреб): „Прилог проучавању политичких идеја раздобља Париске комуне“. Неки од разлога за ауторов избор теме јесу у томе да се самим излагањем идеја Комуне побигу закључци извесних западних савремених историчара политичких доктрина да се створила легенда о Комуни и да је њен пример у „извесној мјери скренуо мисао Маркса и Енгелса“ (с. 154). Аутор почиње са политичким идејама пре опсаде Париза. Затим прелази на акције и идеје за време Опсаде. После тога разматра политичке идеје раздобља од закључења примирја до Мартовског устанка и формирања Комуне. Најзад се разматрају неке политичке идеје за време саме Комуне.

После овога налазе се три чланка у вези са српским буржоаским револуцијама.

Др. Ружица Гузина (Београд): „Раслојавање српског друштва под турском влашћу и устанци Срба против Турске.“ Већ наслов указује да писац истражује појаве које негирају схватања српске буржоаске науке да српско друштво под Турцима није било раслојено. Поред оцртавања цивилних припадника горњег слоја тадашњег српског друштва, аутор упозорава на српске војнике. То су борци који су професионализовани у „ратовима и у устанцима у којима су појединци стицали и официрске чинове у аустријској војсци. Њихова је улога била врло значајна доцније као стручног војног руководства у народној војсци која је почетком XIX века и изнела устанке против Турске“ (с. 176—177).

Др. Вера Петрић (Београд): „Брачно право Србије у првој половини XIX века“. Ова правна грана је до доношења Српског грађанског законика 1844 састављена од норми у улупствима Кнеза Милоша и судске праксе. Аутор тиме, поред осталог, обара претпоставку да је до СГЗ владала стижија и самовоља у имовинским и брачним односима. По основним начелима то је већ буржоаско право.

Др. Никола Сотировски (Скопље): „О организацији врховне устаничке власти у почетку Другог српског устанка“. Насупрот мишљењу других историчара, писац сматра да је тада постојао један Одбор устанка састављен од старешина. Тај одбор је ограничавао Милошеву власт. Ова институција и неки акти устаничких органа показују да од почетка Устанка старешине настоје да спрече стварање личне власти.

Др. Ходимир Сиротковић (Загреб): „Државно-правни положај Хрватског сабора у раздобљу Хрватско-Угарске нагодбе (1868—1918)“. После прав-

не, и делимично политиколошке анализе, писац је закључио да политички систем Хрватске из времена нагодбе није парламентарни већ је ограничени конституционализам аустријског типа.

Следећа три чланка су посвећена југословенском националном питању.

Др. Фердо Чулиновић (Загреб) „Нација и национално питање у југословенским земљама“. Тема проф. др. Ферда Чулиновића се рашчлањава на појмове нације и народа, затим особености југословенских нација, а потом развој националног питања у старој и новој Југославији. Сви налази аутора наводе на неслагање са Д. Пирјавецом и његовим истомишљеницима да нема места за југословенство. Националне маџине [народности — АС] су југословенске у државноправном погледу. Југословенске нације су југословенске како државноправно тако и етнички јер су етнички међусобно врло блиске.

Др. Драгослав Јанковић (Београд): „Југословенско национално питање на Крфској конференцији 1917“. Писац расправља о следећим проблемима: 1. схватање и појам „једног троименог народа“, 2. Назив народа и будуће државе, 3. Облик државног уређења, 4. Територијално питање.

Др. Мирко Мирковић (Београд): „Утицај националног питања на пројектовање самоуправног система краљевине СХС.“ Чланак нам представља позорницу сукоба унитариста и федералиста односно аутономиста у пројектовању државног уређења краљевине СХС. Унитаристи су били само за природне, социјалне и економске критеријуме будуће самоуправе, док су њихови противници подвлачили етничке моменте, као чиниоце државног уређења.

Др. Љубица Кандић (Београд): „Директивна упутства о организацији и задацима НОО на ослобођеној територији до Септембарских прописа 1942 године.“ Упутства виших партијских и војних органа и НОО су илустрација развита народне власти. „У неким крајевима одлучујућу улогу у организовању народне власти имају војни органи, негде партијска руководства, а негде НОО, иако скоро свуда мање или више учествују сви. Узрок оваквој ситуацији треба тражити у постојању различитих услова НОП-а“ (с. 261).

Др. Бранко Петрановић (Београд): „Међудржавни односи и спољна политика СФРЈ као предмет историјског проучавања“. Писац истиче улогу професора Вајса у Пројекту историје XX века Одељења историјских наука Института друштвених наука. Проф. Вајс је формулисао светске политичке и историјске оквире проучавања развита савремене Југославије. Полазећи од поставки проф. Вајса, аутор чланка сматра да због бројних разлога треба повезати истраживања унутрашњег развоја земље и њених међународних односа. Др. Петрановић подвлачи да у Пројекту није обрађена методологија његовог остваривања и у вези с тим формулише извесне поставке о периодизацији.

На крају овог пута кроз Зборник можемо напоменути, оно што је већ и читалац приказа сигурно приметио да су теме у овој публикацији толико разноврсне да је за приказивање разних чланака које би имало дубљи захват, било потребно више одговарајућих стручњака.

Овде ћемо ставити једну општу напомену да би у публикацијама овакве врсте било потребно објављивати више чланака из теорије историје. Ако не онаких чланака као што је рад проф. Вајса јер је такве радове тешко достићи, оно у сваком случају чланке који би имали неке уже теме из теорије опште историје, на пр., демократија у државама антике, бирократија у западноевропским земљама XIX и XX века, итд.

И поред ове напомене остаје чињеница да је једна од највећих вредности овог Зборника у томе што нам он кроз веома интересантну одабрану тематику показује нека обележја и неке појаве историје, скоро од њеног почетка па све до данас.

Др. Александар Стојановић